

Boekbeoordelingen

Jacob Cats, *Verhalen uit de Trouw-ringh / bezorgd door Johan Koppenol*. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003. – 135 p. (Alfa)

ISBN 90-5356-611-2 Prijs: € 15,30

In de *Alfa*-reeks verschijnen literaire teksten die door deskundigen zo nodig van commentaar en woordverklaringen zijn voorzien. Als lezerspubliek heeft men allereerst beginnende studenten Nederlands voor ogen. De reeks bestaat dan ook voornamelijk uit historische werken die geacht worden tot de Nederlandse klassieken te behoren en die vanwege de veranderde curricula in het voortgezet onderwijs niet meer bekend zijn bij de aankomende neerlandici; kennis ervan is noodzakelijk om de talige en literaire ontwikkelingen, zoals die zich in het Nederlands vanaf de middeleeuwen hebben voorgedaan, te kunnen begrijpen. Uiteraard past de veeldichter Jacob Cats (1577-1660) in een dergelijke reeks. Niet alleen heeft zijn werk in zijn eigen tijd oplages bereikt waarvan anderen slechts konden en kunnen dromen, ook in de eeuwen daarna is de belangstelling steeds groot geweest. Zo verscheen zijn indrukwekkende verzamelwerk *Alle de wercken* uit 1655 en 1658 in 1712 opnieuw; de fotografische herdruk daarvan is van 1976. Ook in de negentiende eeuw verschenen er trouwens nog tenminste drie heruitgaves.

Niet alleen is Cats belangrijk vanwege het grote eigentijdse lezerspubliek, ook de receptie van zijn werk behoort tot het Nederlands gedachtegoed. Vrijwel elke bespreking van Cats vermeldt uitspraken van Potgieter en Busken Huet. Zij worden daarbij steeds in één adem genoemd, en de citaten hebben kennelijk geen bronverwijzing meer nodig. Hedendaagse belangstelling voor Jacob Cats is er bij genderstudies. De posities van mannen en vrouwen zoals Cats die zich idealiter voorstelde, leggen veel bloot van de rollenpatronen die aan het begin van de Republiek en aan het begin van de standaardisering van het Nederlands tot norm werden verheven.

Dat Johan Koppenol *Trouw-ringh* nu heeft bezorgd voor een nieuwe generatie studenten is dan ook alleszins verdedigbaar. Naast *Houwelick*, dat in de *Griffioen*-reeks verscheen, geeft dit (lijvige) werk niet alleen een uitstekend inzicht in Cats' hantering van de taal, maar toont het ook duidelijk de moraal van deze gigant in de letteren. In de inleiding stelt Koppenol dat de

Trouw-ringh 'met zijn afwisseling van onderhoudende exempla en stichtelijke dialogen perfect aan de poëtische eis van Horatius (beantwoordde)' (p. 6). Dit maakte het boek volgens hem aangenaam en nuttig. Van die dialogen is jammer genoeg 'om praktische redenen' (p. 11) niets in de bloemlezing terecht gekomen. De cultuur-historische waarde van het werk zou beter tot zijn recht zijn gekomen, als Koppenol tenminste iets van de tweegesprekken, die elk berijmd verhaal omlijsten, had laten zien. Eventueel was het voldoende geweest als alleen maar uit het inleidende gesprek was geciteerd. Hedendaagse lezers moeten toch weten dat Cats streefde naar een huwelijksmoraal die door de oude, en als wijs voorgestelde Sophroniscus, wars was van a) ongehuwd samenwonen, b) homohuwelijk c) bigamie en d) echtscheiding:

Merk voor eerst, Philogame, dat het houwelijck is een *wettige by-een-komste*, en sluyt daer mede uyt alle de t'samen-voegingen van man en wijf die onwettigh of tegen den regel zijn.

Let vorder op de woorden, *tusschen man en vrouwe*, en sluyt daer mede uyt, als onwaardigh den naem van houwelijck, [...] die t'samenkomste van vrouwe met vrouwe, of man met mans-persoon, waer van men ook hedendaegs exempelen heeft gesien.

Van gelijcken wort afgekeurt de *by-een-komste* van één man tot twee of meer vrouwen; Item van twee ofte meer mans tot eene vrouwe.

Met de woorden van *onscheydbare gemeenschap* wort aangewesen, dat geen houwelijck en kan gemaect worden onder conditie [...] maer het is een bandt geduerende geheel het leven van de gene die onderlinge zijn verbonden.

(*Alle de wercken* II, p. 2)

Een dergelijk citaat zou eveneens hebben duidelijk gemaakt dat het twee mannen zijn die het huwelijck bespreken. Hierbij aansluitend zou dan in de inleiding tenminste even aandacht kunnen zijn besteed aan verhaalt theoretische aspecten, waarin een begrip als *focalisatie*, door Erica van Boven en Gillis Dorleijn (*Literair mechaniek*, Bussum 2003: 228) gedefinieerd als 'het standpunt van waaruit er in het verhaal wordt waargenomen', de verhalen had kunnen plaatsen in een patriarchale traditie. Dit zou de typering van de verhalen door Koppenol als 'onderhoudend' zodanig hebben genuanceerd, dat de verhalen deze kwalificatie alleen verdienen voor lezers die het mannelijk perspectief met Cats wensen te delen. Juist voor hedendaagse studenten Nederlands en

andere belangstellenden lijkt mij aansluiting bij de verteltheorie een mooiere invalshoek te bieden dan de vele verwijzingen naar klassieke en contemporaine auteurs. Het zonder enige achtergrond achter elkaar noemen van ‘werken van Plutarchus, Aelianus, Boccaccio, Erasmus, Lope de Vega en Cervantes’ vergt al zeer ijverige studenten, maar de blote constatering dat ‘voor juridische opvattingen in de prozacommentaren met name het werk van Hugo de Groot en de Franse jurist Andreas Tiraquellus van belang (is)’, maakt het niet-ingewijden vrijwel onmogelijk te beseffen wat de informatie behelst. Hugo de Groot mag nog op bekendheid rekenen, maar dat Tiraquellus een katholieke, middeleeuwse jurist was, en dat het dus opmerkelijk is dat de protestante, vroegmoderne Jacob Cats op diens formuleringen van het huwelijksrecht terugvalt, moet lezers volkomen ontgaan.

Potgieter en Busken Huet worden ook door Koppenol genoemd; hij ziet hen als degenen die Cats’ literaire reputatie zodanig braken dat ‘de roep om eerherstel of zelfs maar aandacht nauwelijks gehoor (vond)’ (p. 1). Deze uitspraak suggereert dat aandacht en eerherstel in elkaars verlengde liggen; ook wordt op deze manier geen onderscheid gemaakt tussen Cats’ taalvermogen enerzijds, zijn ideeën over het huwelijk en gewenst gedrag van vrouwen en mannen anderzijds. Dit is jammer. Aandacht voor Jacob Cats is er ook anno 2004 namelijk wel degelijk, alleen al in vrouwen- of genderstudies Letteren. Steeds weer wordt daarin duidelijk, over welke kwaliteiten de dichter beschikte, maar steeds weer komt ook het androcentrische en zelfs misogynne karakter van zijn werk aan de orde. Op die manier benaderde Busken Huet Cats al. Niet alleen spreekt Huet echter van Cats’ laaghartige moraal, zoals Koppenol vermeldt, hij heeft ook aandacht voor diens vakbekwaamheid: ‘Overall in zijne werken is hij zichzelf, geeft hij zich gelijk hij is en voor niet meer dan hij is. [...] Het is eene verdienste, het getuigt van oorspronkelijkheid, dien trant te hebben uitgevonden. Cats is nieuw geweest; en een dichter die dit weet te zijn, veroudert niet’ (Cd. Busken Huet: ‘Jacob Cats’; in: *Litterarische Fantasien en Kritieken*, eerste deel, Haarlem 1868, p. 42-74, citaat op p. 59-60).

De *Verhalen uit de Trou-ringh*, zoals die in deze uitgave beschikbaar zijn gekomen, bevatten een uitstekende keuze van de editeur. Het huwelijk van Adam en Eva moest als openingsverhaal natuurlijk een plaats krijgen; dit bijbelse fundament van het huwelijk door de ogen van Cats wordt in het laatste gedicht dat de lof op het ‘geestelick houwelick’ – de bruidsmetafoor waarin God als bruidegom, de kerk als bruid

wordt voorgesteld – extra benadrukt. ‘Twee verkracht, en beyde getrouwt’ bevat mogelijk de eerste juridisch-literaire verdediging van (meer-voudige) verkrachting, een mijlpaal in vrouwen-onderdrukkend formuleren; ‘Houwelick veroorsaect door droomen’ geeft een beeld van Cats’ vertelvermogen, zelfs van verhalen waarin hij zelf blijkens de erbij behorende dialoog niet gelooft; de ‘Mandragende maeght’ laat de uitzondering zien: een sterke en hooggeplaatste vrouw, die toch met haar geliefde trouwt. Koppenol heeft ook ‘Liefdes vossevel’ een plaats gegeven, het verhaal van dusdanige laster en omkoping, dat een (rijke), zelfstandige vrouw wel gedwongen is te trouwen met haar lasteraar. In de oorspronkelijke uitgave van de *Trou-ringh* uit 1637 is de tekst niet opgenomen, vermoedelijk omdat de feiten werkelijk hadden plaatsgevonden, – een inkijkje dus in een maatschappij die de moraal van Jacob Cats serieus neemt.

In tegenstelling tot de keuze van de verhalen heeft de Inleiding van Johan Koppenol mij teleurgesteld. Het is een traditioneel relaas waarin hedendaagse theorievorming in het vakgebied geen enkele aandacht krijgt. Daarenboven is de vergelijking die de eerste bladzijde van de inleiding vormt, voor mij onjuist. Koppenol vergelijkt daar ‘Alette, de jonge rijke weduwe uit “Liefdes vossevel”’ met Jacob Cats omdat beiden slachtoffer van geroddel zouden zijn geweest. Voor het personage Alette betekent de laster het gedwongen einde van haar bestaan als zelfstandige vrouw, bij Cats is de roddel geen belemmering geweest voor een zeer succesvolle carrière tot hoogste ambtenaar, meest verkochte dichter en *moneymaker*. Ik zie de teksten in dit deel van de *Alfa*-reeks dan ook als een goede ondersteuning van het neerlandistisch onderwijs, waarbij docenten of studenten evenwel zelf tot een ook nu nog interessante leeswijze moeten zien te komen.

A. Agnes Sneller

Signalementen

Schnittpunkte: deutsch-niederländische Literaturbeziehungen im späten Mittelalter / Angelika Lehmann-Benz, Ulrike Zellmann, Urban Küsters (Hrsg.). – Münster [etc.]: Waxmann, 2003. – 352 p. : ill. ; 24 cm. – (Studien zur Geschichte und Kultur Nordwesteuropas, ISSN 1617-3112 ; Bd. 5)
ISBN 3-8309-1187-4 Prijs: € 39,90

Een symposium aan de Heinrich-Heine-Universiteit Düsseldorf gehouden in februari 2000 ligt aan de grondslag van deze mooi uitgegeven bundel over Duits-Nederlandse 'Literaturbeziehungen' in de late Middeleeuwen. De bijdragen zijn alle in de Duitse taal en zijn geschreven door onderzoekers uit Duitsland, Nederland en België. De editoren hebben de artikelen in vier thema's gegroepeerd. De bundel start met een aantal bijdragen over 'Mystik und religiöse Literatur im Umkreis der Devotio moderna' (van de hand van Nikolaus Staubach, Werner Williams-Krapp, Geert Warnar, Thom Mertens en Wybren Scheepsma, Ludo Jongen, en Carla Dauven-van Knippenberg). De tweede groep behandelt 'Motive und Funktionen von Karlseppik und Ritterdichtung' (Heike Sievert, Bernd Bastert, Ulrike Zellmann, Angelika Lehmann-Benz, en Stephan Fuchs-Jolie), gevolgd door artikelen over 'Textzeugnisse zwischen Handschriftenkultur und frühem Druck' (Willem Pieter Gerritsen, Helmut Tervooren, Elke Brügggen en Hans-Joachim Ziegeler, Rita Schlusemann, en Bart Besamusca). De bundel wordt afgesloten met artikelen van Herman Pleij, Hartmut Kokott, en Hans Rudolf Velten, die zich concentreren rond 'Aspekte der Satire- und Narrenliteratur'.

Urban Küsters heeft de bundel van een inleiding voorzien die het gekozen onderwerp nader beschrijft. De geografische afbakening omvat het huidige grensgebied van Nederland en België aan de ene zijde en Duitsland aan de andere. In de late Middeleeuwen kende dit gebied, dat in feite een dialectcontinuüm was, een intensieve cultuuruitwisseling van zowel west naar oost als van oost naar west, maar de latere landsgrenzen zijn er vermoedelijk de oorzaak van dat literaire werken uit die streken minder aandacht van onderzoekers gekregen hebben dan verdiend. De bundel stelt een groot aantal teksten uit dit gebied aan de orde. De meeste auteurs gaan expliciet in op de geschetste grensgebiedproblematiek

of besteden aandacht aan werken uit één bepaald genre en bekijken de oogst daarvan in het gehele gebied. Het initiatief tot deze bundel is zeer lovenswaardig; de gepresenteerde bijdragen zullen ongetwijfeld leiden tot een grotere bekendheid van de teksten en zo tot verder onderzoek.

Karina van Dalen-Oskam

Der vaderen boek. Beoefenaren van de studie der Middelnederlandse letterkunde: studies voor Frits van Oostrom ter gelegenheid van diens vijftigste verjaardag / red. W. van Anrooij, D. Hogenelst en G. Warnar. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003. – 352 p., 24 cm.
ISBN 90-5356-641-4 Prijs: € 35,90

Der vaderen boek is gewijd aan de studie van de Middelnederlandse letterkunde. Aan de hand van zeventien chronologisch geordende portretten van wetenschappers wordt een beeld geschetst van de ontwikkeling van de medioneerlandistiek. De rij wordt geopend met een artikel over het leven en werk van de handschriftenverzamelaar Balthazar Huydecoper (1695-1778) en afgesloten met een bijdrage over de germanist Kurt Ruh (1914-2002), die zich intensief beziggehouden heeft met de Middelnederlandse mystiek. Meer en minder invloedrijke vakgenoten staan broederlijk – er is geen enkele vrouw bij – naast elkaar: buiten de twee zojuist genoemden ook Willems, Blommaert, Jonckbloet, De Vries, Van Vloten, De Pauw, Verdam, Te Winkel, Muller, Salverda de Grave, Boekenoogen, Van Mierlo, Maximilianus, Beuken en Hellinga. De reeks laat zien hoezeer het vak zich in de loop der jaren verbreed heeft. Dat kan ook worden vastgesteld door de site van de DBNL (www.dbnl.org) te bezoeken, waar bij wijze van digitale bijlage bij *Der vaderen boek* van elk van de beschreven onderzoekers een karakteristiek artikel opgenomen is. Aan de fraai vormgegeven bundel hebben achttien auteurs, die op een of andere wijze bij het NLCM-project betrokken waren, bijgedragen (elf mannen en zeven vrouwen, ten bewijze dat ook in sekseopzicht het vak zich ontwikkelt). Het boek werd geschreven ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van Frits van Oostrom, die op de foto tegenover de titelpagina wat sceptisch de camera in kijkt. Het lijkt waarachtig wel alsof hij de ernst waarmee de ge-

portretteerden het vak bedreven graag zou willen relativeren.

Bart Besamusca

Karel ende Elegast / bezorgd door Geert Claassens. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2002. – 56 p., 24 cm. (Alfa).

ISBN 90 5356 563 9 Prijs: € 15,80

Segher Diengotgaf, Trojeroman / Naar het Wissensense handschrift (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, IV 1927) kritisch uitgegeven met inleiding en annotaties door Jozef Janssens & Ludo Jongen. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2001. – 93 p., 24 cm. (Alfa)

ISBN 90 5356 527 2 Prijs: € 15,80

In de reeks ‘Alfa, literaire teksten uit de Nederlanden’ is een nieuwe leeseditie voor eerste- en tweedejaars studenten van *Karel ende Elegast* verschenen. De editie is bedoeld ter vervanging van de editie Rombauts uit 1979.

De inleiding is bondig en boeiend. Een beknopte samenvatting van het verhaal wordt gevolgd door de opinio communis over onstaans- en drukgeschiedenis. De paragraaf ‘Literaire vormgeving’ introduceert de belangrijkste aspecten van de vertelstructuur, symbolische ruimte, retorische elementen, personage-ontwikkeling, verhaaldynamiek en de voor dit verhaal zo betekenisvolle dramatische ironie. De zeer beknopte interpretatie plaatst Karel als leenman/leenheer tussen God en zijn vazallen Eggeric en Elegast, en schetst zo voornamelijk de ‘feodale lezing’. Claassens behandelt kort de overgang van orale naar schriftelijke traditie en receptie. Vanwege enkele orale elementen is het waarschijnlijk dat deze tekst werd voorgelezen aan een luisterend publiek.

De leestekst is ‘zo goed als volledig’ gebaseerd op één tekstgetuige, Incunabel A. Interpunctie, hoofdlettergebruik, cijferschrijfwijze en het u/v/w en i/j gebruik zijn gemoderniseerd. De tekstgeleding van de bron is door alinea-inspringing gerepresenteerd. Een lijst van emendaties en een bibliografie vergezellen de verantwoording. In de bibliografie is een lijst van edities en een beperkte lijst met de belangrijkste recente studies opgenomen. De eigenlijke tekst vanaf pagina 20 geeft het Middelnederlands zonder vertaling, met woordverklaring in de marge.

Het valt mij op dat Claassens in zijn inleiding vrij nadrukkelijk wijst op de problematiek van het reconstrueren van een oertekst hoewel man

en paard hier dan niet genoemd worden, maar die zijn gelukkig wel te vinden via de bibliografie. In verhouding tot de overige behandelde problematiek en het belang van genre-aspecten wordt de genreproblematiek nogal vergaand uitgediept. De commentaar op de eigenlijke tekst in de voet van de pagina is beperkt en terughoudend, maar dat kan gezien de vorm van de editie niet verbazingwekkend genoemd worden. In het algemeen vormt deze nieuwe leeseditie een goede en grondige inleiding op de tekst en de omringende literair-historische problematieken.

Een even gedegen inleiding biedt de nieuwe leeseditie van de *Trojeroman* van Segher Diengotgaf die al eerder in dezelfde reeks verscheen. Jozef Janssens en Ludo Jongen schetsen de context van deze *Trojeroman* te beginnen bij Homerus’ *Illias*, waarvan ze de inhoud samenvatten. Onder vermelding van de vaak politieke redenen, wordt zeer globaal de vermediaevalisering van het klassieke epos en andere vermeende getuigen van het Trojedrama (Dares Phrygius, Dictys Cretensis) beschreven. De sympathie ligt in de Middeleeuwse interpretaties meestal aan de Trojaanse kant. Dit is te verklaren uit contemporaine politiek en uit reflectie op de verbreding van het ridderideaal in bezonnenheid en wijsheid tot een echt hoofs ideaal. Er is aandacht voor de belangrijke invloed van de *Roman de Troie* van Benoît de Sainte-Maure op onder andere Herbort von Fritslar en Jacob van Maerlant, die Benoïts tekst ‘corrigeert’ en uitbreidt. Van Maerlant integreerde Seghers tekst in zijn *Historie van Troyen*.

De omgang van Segher met zijn brontekst uit zich in een grote nadruk op het thema *armes/amors*: ‘Op grond van enkele suggesties van Benoît schetst hij op een creatieve manier een alternatief beeld van Troje als centrum van hoofse cultuur.’ Liefde is de bron van hoofse deugd en tomeloze inzet in de strijd, maar er zijn ook duidelijke verschillen met de *fin amors* uit de lyriek. Seghers werk wordt geplaatst in een Brabantse aristocratische context, wellicht is de opdrachtgever Hendrik II. De datering is dan rond 1240. Tenslotte wordt gewezen op de grote invloed die Seghers tekst had op de *Parthenopeüs van Bloys*, de *Roman van Heinric ende Margriete van Limborch*, de *Roman van Cassamus*, heraut van Beyeren en op de Brusselse literatuur (handschrift Hulthem, *Die eerste Bliscap van Maria*).

De tekst is kritisch uitgegeven naar het Wissensense handschrift (Brussel. Koninklijke Bibliotheek, IV 927) omdat dit de enige tekst is die Segher bij naam noemt, omdat dit handschrift de volledige tekst heeft van *Historie van Troyen* (itt

Handschrift Hulthem) en omdat tot op heden van het Wissense handschrift alleen de diplomatische uitgave Napoleon de Pauw en Eduard Gaillard (1889-1892) bestond.

De eigenlijke tekst is in dezelfde vorm als *Karel ende Elegast* en heeft moderne interpunctie en hoofdlettergebruik. De verzen zijn zowel doorlopend genummerd als volgens de editie Pauw, ook de folionummering van het Wissense handschrift wordt in de kantlijn gegeven. Ondanks het 'lastige' Oost-Middelnederlands zijn de editeurs dicht bij de tekst van het Wissense handschrift gebleven. De woordverklaring is daarom(?) zeer ruim, misschien overvloedig. Commentaar is afwezig buiten de opmerking dat de verzen 15.863-16.488 bij Van Maerlant een breuk vormen (een passage die Van Maerlant aan Benoit ontleende en die niet in de *Trojeroman* voorkomt). De editeurs kozen ervoor 'tweeklanken' zoals *vryen* als 'vryën' weer te geven.

Een lijst met emendaties, een bibliografie en een index op eigennamen completeren deze editie.

Net als de editie van *Karel ende Elegast* biedt deze editie een goed uitgangspunt aan studenten. Jammer is het dat de inleiding niet even gestructureerd en helder is als die van de *Elegast*-editie, maar dit lijkt vooral te wijten aan de hoge informatiedichtheid en complexiteit van de besproken materie.

Joris van Zundert

Een boec dat met te Latine heet Aurea Legenda: Beiträge zur niederländischen Übersetzung der Legenda aurea / Amand Berteloot, Hans van Dijk & Jasmin Hlatky: (Hrsg.). – Münster etc.: Waxmann, 2003. 285 p. (Niederlande-Studien 31)

ISBN 3-8309-1245-5 Prijs: € 39,90

Bij het kiezen van noodnamen heeft men zelden een gelukkige hand, zo ook in het geval van de anonieme auteur die wij kennen als de Bijbelvertaler van 1360. Zijn eerste en – gezien de overlevering – populairste werk was zijn *Passional*: de Middelnederlandse vertaling van de *Legenda aurea*, gemaakt omstreeks 1357 in Brabant. De hier besproken bundeling artikelen (resultaat van een dubbele workshop in Münster en Groningen) is de eerste studie in boekvorm die dit Middelnederlandse werk en de betrokken auteur centraal stelt, maar de bijdragen zullen er niet voor zorgen dat we hem voortaan de *Legenda-aurea*-vertaler gaan noemen. Mogelijk hoeft hij niet langer

naamloos te blijven en is hij te identificeren als Petrus Naghel, kartuizer uit het (Belgisch-Brabantse) Herne. Mikel Kors draagt voor deze hypthese sterke maar nog geen sluitende argumenten aan. Andere bijdragen die zich vooral op de werkzaamheden van de Bijbelvertaler richten, gaan over zijn vertaaltechniek en legger. Voorts vindt men bijdragen over de afzonderlijke verhalen uit de *Legenda aurea*, aspecten van de tekst- en handschriftenoverlevering, de invloed en doorwerking van de invloedrijke verzameling heiligenlevens die de *Legenda aurea* is geweest. Al deze stukken in de bundel winnen aan waarde doordat zij voorafgegaan worden door een inleidende bijdrage van de grote deskundige op het gebied van de *Legenda aurea* in de Middelnederlandse en Middelduitse volkstaal: Werner Williams-Krapp, die in een zeer lezenswaardig stuk over de cultuurhistorische positie van het *Passional* dit werk plaatst tegen de achtergrond van de veertiende-eeuwse discussies over en experimenten met (mystieke) theologie in de volkstaal.

Geert Warnar